

*Кожура Л. О.,**кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії права**Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

ПОНЯТТЯ ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я СЕРЕД ЗАГАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Анотація. У статті досліджено поняття, ознаки та визначено зміст права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я серед загальних прав людини і громадянина.

Рівень захищеності прав людини і громадянина в певній державі є індикатором розвитку держави, рівнем професійності та компетентності виконання визначених законом повноважень Президента держави, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Кабінету Міністрів України, судових органів, органів прокуратури, центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також відображенням різноманітних процесів, що відбуваються в державі, інтересів, потреб людей, які виникають у зв'язку з цими процесами, потребами, що продиктовані їхнім фізичним станом.

Однією з особливих категорій осіб, які мають право на охорону здоров'я, є особи з інвалідністю, які у зв'язку зі станом їх здоров'я потребують підвищеної уваги держави до себе та своїх потреб. Нині йдеться саме про право на охорону здоров'я такої соціально незахищеної категорії верств населення, як особи з інвалідністю. Право на охорону здоров'я людини і громадянина закріплено в Конституції України, що дає всі підстави стверджувати, що право осіб з інвалідністю на охорону здоров'я є основним, невідчужуваним правом особи.

Особи з інвалідністю мають усі права, що визначені Конституцією України, однак з огляду на особливості, пов'язані зі здоров'ям, або наявністю стійких фізичних, психічних, інтелектуальних або сенсорних порушень деякими з них вони не можуть повною мірою користуватися.

Визначено, що право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є загальною ознакою, основним, не порушним та невідчужуваним соціальним правом особи, яка більшою мірою потребує захисту з боку держави, громадськості та інших органів, підприємств, установ, організацій. Слід відзначити, що однією з головних проблем у сфері реалізації права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є відсутність положень у спеціальному законодавстві, які б чітко визначали б механізм реалізації права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю.

Ключові слова: право, соціальний захист населення, особи з інвалідністю, охорона здоров'я, права та свободи особи.

Постановка проблеми. Формування та реалізація державної політики у всіх без винятку сферах суспільного життя повинна базуватися саме на пріоритетності прав і свобод людини і громадянина як найвищої соціальної цінності в державі. Щодо цього доречно навести точку зору теоретика права С.С. Алексєєва, який стверджує, що права людини покликані утверджувати самоцінність людини, її право на життя, високу гідність і свободу, основоположні духовні і моральні

начала особи і в цьому аспекті захищати людину від свавілля і насилля, насамперед від свавілля наймогутнішої сили в суспільстві, а саме влади, її прагнення до всеохоплюючого, тотального володарювання над суспільством [1, с. 113]. Слід відзначити, що, незважаючи на те, що в Україні прийнято демократичне законодавство у сфері прав і свобод людини, в умовах соціально-економічної і політичної кризи падіння культури і моралі є відсутніми ефективні механізми захисту цих прав, що призводить до їх масових і систематичних порушень, а іноді просто до неможливості їх реалізації. Для побудови в Україні демократичної правової держави суттєве значення має боротьба з правовим нігілізмом, правовим інфантилізмом, феноменом переродження правосвідомості, який одержує свій прояв насамперед у злочинності [2, с. 43]. Всі ці форми деформації правосвідомості не сприяють становленню демократичної правової культури, зорієнтованої на цінності конституціоналізму. Особливе значення тут має викорінення організованої злочинності, корупції, які суттєво підривають віру громадян у право і закон, здатність влади навести у країні правопорядок. Розвиток тіньової економіки, беззаконня, правове свавілля – це суттєві чинники розвитку правового нігілізму, інших форм деформації правосвідомості, з якими необхідно рішуче боротися на основі чітко визначеної державної політики у сфері правового виховання і юридичної освіти населення, наведення порядку в усіх сферах суспільного життя [3, с. 35].

Мета статті полягає в розгляді поняття й ознак та визначенні змісту права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я серед загальних прав людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «право» та «свобода» є нетотожними поняттями, хоча і право, і свобода є проявами поведінки суб'єкта. Так, право – це чітко визначені міжнародними договорами, які ратифікувала Україна, Конституцією України та законами України можливості поведінки особи, які визначені нормою (наприклад, право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до її гідності), тоді як свобода – це межі поведінки особи, яка самостійно та вільно вибирає модель своєї поведінки та діє відповідно до своїх намірів та у своїх інтересах (наприклад, свобода політичної діяльності, свобода пересування, вільний вибір місця проживання, свобода думки і слова).

Теоретик права О.Ф. Скакун основні права людини пропонує трактувати як гарантовану законом міру свободи (можливості) особи, яка, відповідно до досягнутого рівня еволюції людства, в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх людей [4, с. 172].

До головних ознак прав людини О.Ф. Скакун відносить можливості (свободи) людини діяти певним чином або утримуватися від певних дій, спрямовані на задоволення потреб, без яких вона не в змозі нормально існувати і розвиватися; можливості, що обумовлені біосоціальною сутністю людини, належать їй від народження і не потребують «дозволу» з боку кого б там не було, зокрема держави (вони не можуть бути «відібрані» за свавіллям влади держави, оскільки не «дані» нею, це природні невідчужувані права); можливості, які не обмежені територією держави і не залежать від національної належності людини (наднаціональні), адже вони належать їй вже з огляду на те, що вона є людиною; вони походять від природи людини і покликані формувати та підтримувати в людині почуття власної гідності, її індивідуальність; можливості, що є залежними (щодо здійснення) від можливостей суспільства, а саме рівня його економічного, політико-соціального, духовно-культурного розвитку; можливості, що мають правовий характер, оскільки внесені до законодавчих актів, які створені в межах держави і на міжнародному рівні [4, с. 172–173]. Втім, ці ознаки здебільшого стосуються саме прав людини, а не громадянина, тоді як ознаки прав громадянина продиктовані його правовим статусом.

Теоретики права термін «права людини і громадянина» поділяють на особисті (громадянські) права; політичні права; економічні права; соціальні права; культурні права. Також окремі представники конституційного права виокремлюють інформаційні права та екологічні права (О.В. Прієшкіна).

Рівень захищеності прав людини і громадянина в певній державі є індикатором розвитку держави, рівнем професійності та компетентності виконання визначених законом повноважень Президента держави, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Кабінету Міністрів України, судових органів, органів прокуратури, центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також відображенням різноманітних процесів, що відбуваються в державі, інтересів, потреб людей, які виникають у зв'язку з цими процесами, потребами, що продиктовані їхнім фізичним станом.

У ст. 49 Конституції України визначено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; наявна мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності [5].

Водночас разом із конституційним правом на охорону здоров'я в науковій літературі зустрічаються точки зору щодо розмежування категорій «право на охорону здоров'я» та «право на здоров'я», які відносять ці види прав людини і громадянина до особистих суб'єктивних прав. Так, С.Б. Булеца використовує цю категорію, розглядаючи суб'єктивні права особи на життя та права на здоров'я в нерозривному зв'язку [6, с. 53]. Л.А. Ольховик та Н.В. Сажієнко зазначають, що право на здоров'я включає чотири елементи: по-перше, наявність функціонуючих установ громадської охорони здоров'я й медичної допомоги, товарів і послуг, а також програм у достатній кількості; по-друге, доступність (загальнодоступні медичні установи, товари й послуги в межах

юрисдикції держави); по-третє, прийнятність (усі медичні установи, товари й послуги мають різнитися за дотриманням медичної етики, культурною доцільністю й відповідати віковим потребам); по-четверте, якість (медичні установи, товари й послуги повинні бути адекватними в науковому і медичному аспектах та відповідати віковим потребам) [7, с. 11].

Щодо цього відзначимо, що в нормах як національного, так і міжнародного законодавства все ж таки використовується саме право на охорону здоров'я як невідчужуване право людини і громадянина, яке гарантоване державою.

Особливе значення в контексті цієї норми має право на охорону здоров'я не просто людини і громадянина України, але й особи, яка має особливі потреби, що продиктовані її станом здоров'я. В цьому разі ми розуміємо право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю, адже особа, яка має з народження чи набуті стійкі фізичні, психічні, інтелектуальні або сенсорні порушення, теж володіє правом на здоров'я, однак тоді актуальним є використання саме права на охорону здоров'я. Отже, в цьому разі забезпечення належного стану здоров'я особистості все ж таки доцільніше застосовувати саме право на охорону здоров'я.

Втім, у статтях Конституції України не містяться норми, що визначають право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю. В принципі, відсутність норми, що вказує на право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю, не означає прогалину в Конституції України щодо досліджуваного питання, адже норми Конституції України є нормами прямої дії, а ст. 22 Конституції України визначає, що Конституція України не встановлює вичерпний перелік прав та свобод людини і громадянина, що дає нам підстави стверджувати, що Основний Закон держави задекларував обов'язок держави гарантувати право кожному на охорону здоров'я, а вже з урахуванням особливостей правового статусу суб'єкта (дитина, особа з інвалідністю, пенсіонер, внутрішньо переміщена особа, іноземець, особа без громадянства тощо) в інших законах України більш деталізовано це право.

Водночас слід акцентувати увагу на тому, що у ст. 21, 24 Конституції України чітко задекларовано принцип рівності прав всіх громадян України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [5]. До інших ознак, на нашу думку, можна віднести, зокрема, особливості стану здоров'я громадян, тобто особи з інвалідністю мають ті ж самі права, що інші громадяни України.

В Законі України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я» визначено, що право особи на охорону здоров'я є невід'ємним і непорушним природним правом людини і громадянина в Україні, тобто цей вид права виникає у особи з моменту її народження і закінчується в момент смерті. Держава в особі уповноважених компетентних органів повинна сприяти захисту цього права. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, вирішення екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя [8].

Незважаючи на закріплення права на охорону здоров'я на конституційному рівні, в юридичній науці зустрічаються точки зору науковців, які право на охорону здоров'я не від-

носять до непорушних та невід'ємних. Так, наприклад, В.Є. Чиркин відстоює точку зору, що право на охорону здоров'я належить до групи соціально-економічних прав та є правом, яке держава повинна гарантувати лише трудящим особам [9, с. 50]. З цією точкою зору ми не можемо погодитися, адже суб'єктом права на охорону здоров'я є не лише особа, яка є працездатною та займається трудовою діяльністю, а більшою мірою особа реалізує право на охорону здоров'я тоді, коли в неї виникають підстави. Особливо в цьому контексті слід акцентувати увагу на тому, що такі соціально незахищені особи, як особи з інвалідністю, діти, пенсіонери, є тими категоріями населення, які більшою мірою потребують реалізації ними права на охорону здоров'я.

В.Є. Чиркин зауважує, що реальне здійснення права на охорону здоров'я залежить від системи охорони здоров'я, яка існує в цій країні. У США і деяких інших країнах діє система ліберальної медицини: пацієнт сам оплачує прийом у лікаря і вартість ліків. За такої системи є, звичайно, муніципальні лікарні, але ними можуть користуватися тільки найменш забезпечені верстви населення. У Німеччині, Польщі, Франції існує страхова (соціальна) медицина. У цьому разі створюється спеціальний загальнодержавний фонд охорони здоров'я, куди кошти вносять держава з бюджету, підприємства і самі працівники (в останньому випадку йдеться про так звану медичну страховку, в Німеччині вона становить 6,5% від заробітної плати), але в деяких країнах працівники таких відрахувань не роблять. В цьому разі медичне обслуговування і ліки, принаймні у час перебування в лікарні, а часто і поза нею, безкоштовні, проте до певної межі: дуже дорогі ліки та операції додатково оплачуються пацієнтом. У Великобританії, Данії, Італії, низці тоталітарних соціалістичних країн існує державна медицина: витрати цілком оплачуються з бюджету, пацієнт витрат не несе. У деяких країнах із державною медициною безплатними є ліки для амбулаторних хворих (завжди під час стаціонарного лікування), в інших країнах ліки для амбулаторних хворих платні, але існує багато пільг і знижок у ціні. Крім того, дорогі ліки та операції також можуть додатково оплачуватися пацієнтом. У багатьох країнах державна медицина існує тільки для незаможних верств населення [9, с. 68–69].

На нашу думку, з цим твердженням автора знову ж таки складно погодитися, адже автор говорить про право на охорону здоров'я, що включає отримання медичної допомоги, отримання ліків, отримання висококваліфікованої медичної консультації тощо, але тієї категорії осіб, що є працездатними, тоді як про право на охорону для інших категорій осіб, зокрема осіб з інвалідністю, не йдеться. Ми вважаємо, що така точка зору є неправильною, а право на охорону здоров'я є одним з небагатьох прав людини і громадянина, яке гарантується Конституцією держави та забезпечується державними органами.

Щодо цього варто навести точку зору О.Г. Кушніренко та Т.М. Слінько, які стверджують, що якщо право людини і громадянина чітко визначено в нормах Конституції України, то це право є невід'ємним та непорушним [10].

В.Я. Тацій, В.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодика відносять право на охорону здоров'я до групи соціальних прав людини та громадянина [11, с. 139; 3, с. 36], що передбачає право кожного на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я [11, с. 141].

Однією з особливих категорій осіб, які мають право на охорону здоров'я, є особи з інвалідністю, які у зв'язку зі станом їх здоров'я потребують підвищеної уваги держави до себе та своїх потреб. Нині йдеться саме про право на охорону здоров'я такої соціально незахищеної категорії верств населення, як особи з інвалідністю. Право на охорону здоров'я людини і громадянина закріплено в Конституції України, що дає всі підстави стверджувати, що право осіб з інвалідністю на охорону здоров'я є основним, невідчужуваним правом особи. До речі, вперше, рівність у правах осіб з інвалідністю з іншими особами було визначено в Декларації про права розумово відсталих осіб та Декларації про права інвалідів. Цими актами міжнародною спільнотою було проголошено приналежність прав людини всім людям з інвалідністю й закликало державу до вжиття відповідних заходів на міжнародному і національному рівнях задля захисту цих прав, а також визначено особливі потреби людей з інвалідністю. Отже, люди з інвалідністю починають розглядатися як носії прав, проте в актах ще продовжує наголошуватися на їх неповноцінності [12, с. 30]. Особи з інвалідністю мають усі права, визначені Конституцією України, однак з огляду на особливості, пов'язані зі здоров'ям, або наявність стійких фізичних, психічних, інтелектуальних або сенсорних порушень деякими з них вони не можуть повною мірою користуватися.

Висновки. Таким чином, вважаємо, що право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є загально визнаним, основним, непорушним та невідчужуваним соціальним правом особи, яка здебільшого потребує захисту з боку держави, громадськості та інших органів, підприємств, установ, організацій. Слід відзначити, що однією з головних проблем у сфері реалізації права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є відсутність положень у спеціальному законодавстві, які б чітко визначали механізм реалізації права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю.

Література:

1. Алексеев С.С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность. Москва : НОРМА, 2001. 176 с.
2. Тодыка Ю.Н. Конституционные основы формирования правовой культуры. Харьков : Райдер, 2001. 160 с.
3. Прієшкіна О.В. Права людини в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 33–40.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Булеца С.Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я (порівняльно-правовий аспект) : монографія. Ужгород : Ліра, 2006. 172 с.
7. Ольховик Л.А., Сажієнко Н.В. Роль держави у забезпеченні права на здоров'я. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. № 1. С. 9–12.
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
9. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Москва : Юристъ, 1997. 764 с.
10. Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Конституційне право України у запитаннях і відповідях : навчальний посібник. Харків : Майдан, 2012. 330 с.
11. Конституційне право України / за ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики. Київ : Український центр правничих студій, 1999. 376 с.

12. Басиста А.В. Захист прав людей з інвалідністю в практиці ООН та Ради Європи : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 243 с.

Kozhura L. The concept of the right of persons with disabilities to health care among the general human and civil rights

This scientific article examines the concepts, features and defines the content of the right of persons with disabilities to health care among the general human and civil rights.

The level of protection of human and civil rights in a country is an indicator of the development of the state, the level of professionalism and competence of the statutory powers of the President, the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights, the Cabinet of Ministers of Ukraine, judicial bodies, and prosecutors, central and local executive bodies, local self-government, as well as reflecting the various processes taking place in the state, the interests, needs of people that arise in connection with these processes, the needs dictated by their physical condition, and soon.

One of the special categories of persons who have the right to health care is persons with disabilities who, due to their state

of health, need increased attention of the state to themselves and their needs. At present, it is the right to health care for such a socially vulnerable group of the population as persons with disabilities. The right to health protection of a person and a citizen is enshrined in the Constitution of Ukraine, which gives all grounds to assert that the right of persons with disabilities to health care is a fundamental, inalienable right of a person.

Persons with disabilities have all the rights defined by the Constitution of Ukraine, however, due to health problems or the presence of persistent physical, mental, intellectual or sensory disorders, some of them they cannot fully enjoy. It is determined that the right to health care for persons with disabilities is a universally recognized, basic, inviolable and inalienable social right of a person who is more in need of protection from the state, the public and other bodies, enterprises, institutions and organizations.

It should be noted that one of the main problems in the implementation of the right to health of persons with disabilities is the lack of provisions in special legislation that would clearly define the mechanism for exercising the right to health of persons with disabilities.

Key words: law, social protection, persons with disabilities, health care, rights and freedoms of the person.